

МИЛИВОЈ НЕНИН

О (НЕОБИЧНОМ) ПРИСУСТВУ СВЕТОЗОРА ЂОРОВИЋА У „КЊИЖЕВНОМ ЈУГУ”¹

САЖЕТАК: Светозар Ђоровић је присутан у све четири књиге *Књижевноџ Јуџа* (Загреб, 1918, 1919). Објављивао је приповетке и сећања; о његовом делу је писано, а његова прерана смрт пак била је повод за један од најпотреснијих некролога у српској књижевности. Оно по чему је Ђоровићево присуство у *Књижевном Јуџу* необично јесте и везаност за име Симе Матавуља, али и сурова књижевна критика о Ђоровићевом роману, настала у тренутку кад наш јунак више није међу живима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Светозар Ђоровић, *Књижевни Јуџ*, приповетке, сећања, некролог, књижевна критика, Исидора Секулић, Симо Матавуљ, Бранко Машић, „Пилипенда”.

Пожелио сам да испричам једноставну причу о необичном присуству Светозара Ђоровића у *Књижевном Јуџу* 1918. и 1919. године. Међутим, и сам Ђоровић, и заборављени Илија Ивачковић², и незаобилазни *Српски књижевни гласник*, па и одговорни уредник *Књижевноџ Јуџа*, Бранко Машић, у мој текст су, посредно или непосредно, уводили и Симу Матавуља. А то онда више није једноставна прича.

¹ *Књижевни Јуџ* је излазио у Загребу од почетка 1918. до краја 1919. године. Главни уредник био је Нико Бартуловић, а власник и одговорни уредник био је Бранко Машић. Поред њих у редакцији су били и Иво Андрић и Владимир Ђоровић. Од друге књиге у редакцији је Антон Новачан, а од четврте књиге, уместо Владимира Ђоровића, у редакцију улази Милош Црњански.

² Илија Ивачковић је живео од 1884. до 1944. године, а у српској књижевности био је присутан од 1903. до 1911. године. Писао је књижевну критику о својим савременицима (песницима и прозним писцима), а пажљиво је пратио и приказивао српску књижевну периодику. Био је посредник између српске књижевности, с једне, и немачке и мађарске књижевности, с друге стране.

Ако идемо хронолошки, у овако замишљеном тексту, све је почело од Илије Ивачковића. Критичар необичне судбине и несвакидашњег образовања, писао је и о Матавуљу и о Ђоровићу. Најпре је, 1904. године, приказао Матавуљево књигу приповедака, једноставног наслова *Живои*. Тек ако се прочита читав Ивачковићев текст „Нове збирке српских приповедака” (у којем поред Матавуљеве збирке приповедака, приказује и приповетке Ива Ћипика, Петра Кочића и Милана Прибићевића), видеће се, заправо, колико је Ивачковић наклоњен Матавуљу! Но, износи и једну примедбу Матавуљевом писању.³

Матавуљеве се приче, по његовом мишљењу, лако и са уживањем читају, али делују хладно. И објашњава Ивачковић због чега је то тако: „Јер им више но једном недостаје истинска душевна музика и дубоко несвакодневно познавање човечје душе и духовне му унутрашњости”.

Ивачковићев писац је, нема никакве сумње, Светозар Ђоровић.⁴ Довољно је видети почетак приказа из 1905. године, о књизи *У часовима одмора*, која се, као и Матавуљева, појавила 1904. године. (Почетак на којем би му позавидела и Исидора Секулић.) „Ту недавно ми из Мостара стигла једна лепа књига, из које бије живот и воља за живовање, осећа се мирис расплетене косе и зумбул-цвећа, зеленога воћа и бујне траве, чује се тихо роморење малога, кривудавог потока, пригушен кикот и страстан шапат младих усана или јаук којег очајника, звекеће дукатни ђердан на пуним девојачким грудима и чисто се види, како се бехарски снег нечујно круни на лепе главице младих Туркиња.”⁵

Када сам, још у прошлом веку, покушавао да вратим Илију Ивачковића у српску књижевност, поредио сам његове текстове са текстовима Јована Скерлића – онда када је то било могуће, то јест када су писали о истим књигама. (Наравно, био сам свестан тада, као и сада, неравноправности тог поређења – Ивачковић је писао мало, са више времена пред собом, док је Скерлић писао много, у брзини...) Дакле, поређење које је било осуђено на неуспех. Рекао сам већ да је први писац Илије Ивачковића био Светозар Ђоровић, а посебан текст из пера Јована Скерлића о Светозару

³ Видети у књизи: Илија Ивачковић, *О српским њисцима*, прир. Миливој Ненин, Светови, Нови Сад 1998. Текст „Нове збирке српских приповедака” је на странама 129–148.

⁴ О Светозару Ђоровићу Илија Ивачковић је писао чак четири пута. Први пут је писао у *Пријегледу Мале библиотеке*, потом у *Новој Искри*, па загребачком *Новом Србобрану* и на крају је у *Бранковом колу* прештампао текст који је на немачком језику објавио у прашком *Union*-у. Видети претходну белешку.

⁵ Видети белешку број 3, 154–162.

Ђоровићу нисам нашао. То наравно не значи да Светозар Ђоровић није био у Скерлићевом видокругу.⁶ Не само да је био у Скерлићевом видокругу већ је имао и повлашћено место.

Наиме, показао је то убедљиво Драгиша Витошевић у књизи *Српски књижевни гласник*, у поглављу „Поетика новогодишњег броја” – Светозар Ђоровић је, у време док Скерлић уређује *Српски књижевни гласник*, главни *Гласников* писац! Када је требало објавити репрезентативни број на почетку године, када је требало придобити претплатнике (а од претплатника је *Српски књижевни гласник* живео) – онда се у том броју налазе најважнији и најчитанији писци. На почетку Скерлићевог *Гласника* у три наврата налазио се Светозар Ђоровић. Први пут је то било оне године када је Илија Ивачковић истакао да је Светозар Ђоровић у пуној снази и да иде у први ред наших белетриста. Била је то 1905. година.⁷

Но, вреди забележити и да је писац Богдана Поповића – открива нам и то Драгиша Витошевић у већ поменутој књизи – Симо Матавуљ. (И да сам овај текст насловио са „Светозар Ђоровић и Симо Матавуљ” – наслов не би био непрецизан!)

Али опишимо најпре Ђоровићево присуство у *Књижевном Јузу* – па ће нам и присуство Симе Матавуља у овом тексту бити ближе...

Светозар Ђоровић је присутан, на различите начине, у свакој од четири књиге *Књижевног Јуза*. Или објављује приповетке, или сећања, или пак о њему пишу. У првој књизи заступљен је само приповетком „Павлов капут”. Помало сладуњава прича о дечаку који после свештеникове проповеди у цркви поклања свој нови капут сиромашном другу. Наравно, код куће га чека сурово отрешњење. Та приповетка, очито не иде у ред бољих приповедака које је *Књижевни Јуз* објавио, а, јасно, не иде ни у ред бољих Ђоровићевих приповедака.⁸

У другој књизи је већ све другачије. Поред приповетке „На вјежбалишту”⁹, имамо и два драгоцене сећања Светозара Ђоровића. (Та сећања иду у ред најживљих и најзанимљивијих прилога у *Књижевном Јузу* и уистину делују као освежење.) Прво сећање је на Симу Матавуља и на то како су га српски писци из Мостара 1901. године дочекали и угостили и како су од њега искамчили

⁶ Од 1910. године, рођена сестра Јована Скерлића, Јелена, била је удата за рођеног брата Светозара Ђоровића, Владимира.

⁷ Драгиша Витошевић, *Српски књижевни гласник*, „Вук Караџић”, Београд 1990. Поглавље „Поетика новогодишњег броја” је од 69. до 72. стране.

⁸ „Павлов капут”, *Књижевни Јуз*, књ. I, бр. 8–9, 303–307, 1. мај 1918.

⁹ У поднаслову, у загради, испод приповетке „На вјежбалишту” пише „Једна успомена”, Видети *Књижевни Јуз*, књ. II, св. 4, 120–122, 16. август 1918.

једну од његових најпознатијих приповедака. (Готово су га приморали да је тамо, у Мостару, напише!)¹⁰

А друго сећање је написано поводом десет година од смрти Радоја Домановића.¹¹ Ту је Ђоровић описао своје сусрете са Домановићем, али и спојио неколико анегдота о Домановићу у један прецизан портрет. Сам тај одлазак у прошлост у *Књижевном Јузу* делује помало нестварно, јер је *Књижевни Јуз* у последњој години рата окренут будућности. (Један од ретких сарадника *Књижевног Јуза*, који је писао о прошлости – и живео у прошлости – био је још Милан Савић. Поред тога што је објавио своје сећање на Симу Матавуља у Зајечару, за ову нашу причу занимљиво је и да је Савић уступио *Књижевном Јузу* текст Симе Матавуља: „Женске главе у Горском вијенцу”).¹²

У тој другој књизи, главни уредник *Књижевног Јуза*, Нико Бартуловић, под псеудонимом *Arbiter*, приказује Ђоровићеву драму *Као вихор*, која је изведена у загребачком казалишту.¹³ (Морам на овом месту подсетити да је Загреб током Првог светског рата далеко од ратишта и да се у њему живело мирно, готово идилично – о чему сведоче и позоришне представе, али и жив књижевни живот). Нико Бартуловић каже да је драма снажна и добро замишљена, да је у њој приказан сукоб старог и новог, али је огорчен на казалишну управу. Дакле, примедбе се не упућују Ђоровићу, него начину на који је драма *Као вихор* постављена на сцену.

Мада је Нико Бартуловић успео да нас збунује – каже како је Светозар Ђоровић драму *Као вихор* успео да напише у својој педесетој години! (Грешка, коју ће у трећој књизи, нажалост, исправити Исидора Секулић.)

Но, пре него што дођемо до писања Исидоре Секулић о Светозару Ђоровићу, застаћемо над још једним прилогом Светозара Ђоровића у *Књижевном Јузу*. У трећој књизи објављује патетичну цртицу из војничког живота „Шта пишу” – о писму које сестра упућује брату у касарну. То писмо се чита на крају дана, у спаваони, уз свеће. Ђоровић хвата тај тренутак када су се сви војници

¹⁰ Податке о овом Ђоровићевом сећању, из искључиво литерарних разлога, донећу на крају овог текста.

¹¹ „О Радоју Домановићу” (Успомена приликом десетогодишњице смрти), *Књижевни Јуз*, књ. II, св. 10–12, 441–442, 15. децембар 1918. Овај Ђоровићев текст сигурно иде у ред занимљивијих сећања на Радоја Домановића. Пио је Домановић седам пута више од других писаца; заборављао је на заказани ручак; није могао да сакрије нетрпељивост према незваним гостима... Уистину необична природа.

¹² Милан Савић, „Матавуљ у Зајечару”, књ. IV, св. 6, 242–247, 16. септембар 1919. И Симо Матавуљ, „Женске главе у Горском вијенцу”, књ. I, бр. 3–4, 101–110, 16. фебруар 1918. У напомени Од уредништва пише да је Уредништво добротом Милана Савића добило раније нештампано предавање Симе Матавуља.

¹³ Видети: *Књижевни Јуз*, књ. II, св. 8, 305–306, 16. октобар 1918.

поистоветили са војником који је добио писмо. Све се завршава побожном тишином и молитвом.¹⁴

На почетку двоброја 9–10 налази се оно што је о Ђоровићу писала Исидора Секулић. Већ из наслова се види повод: „На гроб Светозару Ђоровићу”. (Сигурно један од најпотреснијих опроштаја у српској књижевности.)¹⁵

Док је Ђоровић још био у пуној снази, Исидори су се причинили његова смрт и погреб: видела је идилично умирање и погребље. Видела је како читав свет Ђоровићеве прозе умире са Ђоровићем. Све јој је то деловало као бајка! Тај почетак текста – то пола странице – пре него што стигне до истинске смрти, и пре него што се све претвори у жалост – тај почетак, дакле, иде у антологијске тренутке наше књижевности.

А текст онда као да још једном почиње. Из поезије, Исидора прелази у необично тражење начина како да нам приближи целог Ђоровића – и поново одлази у оно што је поезија. Као да је оживела онај свет, који је пред нашим очима сахранила, и у којем је свака појединачна ствар већ испустила своју душу...

„Није му се дало живота да преживи четрдесет пету, није му се дало судбине, снаге и умећа да прекорачи међувреме и међупростор од старог до новог, од сиротиње наше до великог богатства нашег. Умро је пред прагом богатих наших година.” Исидора овде као да ставља акценат на тренутак у којем је умро. Зашто да умре баш сада?

Тај Исидорин опроштај не само од Ђоровића, већ и од Ђоровићевог света – штампан је ћирилицом. Оном ћирилицом због које се током Првог светског рата ишло и на вешала. (Очито је да се штампари муче са великим ћириличним словом Ћ – често је неприметна разлика између великог и малог ћ.)

Међутим, на крају тог двоброја *Књижевно̄ Јӯџа*, вероватно у страху да текст Исидоре Секулић није довољан, објављено је у рубрици „Читуље” и петнаестак редака о Светозару Ђоровићу.¹⁶

Забележено је да је 19. априла ове (1919) године умро у Мостару – од болести коју је добио у аустријским тамницама. (Тамновао је три године.) Донета је година његовог рођења и пописане су његове књиге. Већ у првом реду пише да је један од наших најбољих савремених књижевника... И сада иду реченице због којих у наслову стоји реч – необично! „Светозар Ђоровић био је један од најрежнијих сарадника *Књижевно̄ Јӯџа* и брат нашег друга у редакцији

¹⁴ *Књижевни Јуџ*, књ. III, св. 7, 301–304, 1. април 1919. У поднаслову пише: „Успомена из босанске касарне”.

¹⁵ *Књижевни Јуџ*, књ. III, св. 9–10, 385–389, 16. мај 1919.

¹⁶ Видети претходну белешку, 460.

Владимира Ћоровића. Његовој успомени одужује се *Књижевни Јуџ* у овом броју чланком г-ђе Исидоре Секулић, а у следећем броју донети ће приказ његовог новог романа *У ћелијама*¹⁷.

Тек када се погледа тај приказ, видеће се шта је ту необично! (Догађало се да се о мртвим људима пише неповољно; али чини ми се да се то баш и није најављивало у читуљи!) Наиме, Бранко Машић, одговорни уредник *Књижевног Јуџа*, приказао је, као што је *Књижевни Јуџ* обећао, роман *У ћелијама* – али га је приказао негативно! Говори Машић о невероватности, наивности и некој бескрвности овог романа. И каже да нас све то умара. Занимљиво је у тој читавој причи што Светозара Ћоровића ударају по прстима и Симом Матавуљем! Јер, није се Ћоровић дигао до нивоа једног Симе Матавуља, а описивао је калуђерски живот. *Бакоња фра Брне Симе Матавуља* је мера, која се није достигла!

*

Пажљиве и радознале читаоце сигурно занима коју је то приповетку Матавуљ написао у Мостару.

Нажалост, та приповетка у српском народу тешко да ће икада бити завршена. Симо Матавуљ је у Мостару само донео своју верзију „Пилипенде“¹⁸.

У нашем веку, недавно, пре пола деценије, „Пилипенду“ је написао и Мирко Демић под насловом *По(в)рајинички реквијем* – само што сада „царску вјеру“ нуди баптистичка црква; и што је гладан Матавуљев Пилипенда био у бољем положају: имао је коме да погледа у очи... (Могуће је да сам због те једне реченице о Демићевом роману писао читав овај текст.¹⁹)

О томе зашто пишем, никада се не питам на почетку писања – него тек када текст завршим. А онда је, као што читаоци виде, већ касно...

Др Миљивој С. Ненин
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
neninlok@yahoo.com

¹⁷ Није *Књижевни Јуџ* у следећем броју донео приказ Ћоровићевог романа. Тај приказ се појавио тек у књизи IV, у двоброју 2–3, на странама 122–124, 1. августа 1919. године.

¹⁸ И, сво обећаних библиографских података о овом Ћоровићевом сећању. „Пилипенда“, *Књижевни Јуџ*, књ. II, св. 8, 308–309, 16. октобар 1918.

¹⁹ Мирко Демић, *По(в)рајинички реквијем*, Агора, Зрењанин 2012.